

**ОРОН НУТГИЙН ТӨСВИЙН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ,
ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ТУРШЛАГА**
/Харьцуулсан судалгаа/

Ц.Батдорж

Сэдвийн агуулга

1. Оршил
2. Судалгааны үр дүн
3. Орон нутгийн төсвийн талаарх онолын үндэслэл
4. Монгол улсын орон нутгийн төсвийн харилцааны өнөөгийн байдал эерэг болон сул талууд
5. Орон нутгийн төсвийн харилцааны талаарх бусад орны туршлага
 - Бүгд найрамдах Турк улс
 - Бүгд Найрамдах Латви улс
 - Бүгд найрамдах Польш улс
 - Бусад улсуудын жишээ
6. Ашигласан материал

1. Оршил:

Орон нутгийн төсвийн тухай хуулийн төсөл боловсруулагдаж байгаатай холбогдуулан Нутгийн удирдлагын дэд хорооноос Улсын Их Хурлын Тамгын газарт ирүүлсэн захиалгын дагуу гадаад орнуудад орон нутгийн төсвийн харилцааг зохицуулж байгаа бие даасан хуулиудын талаархи судалгаа хийж харьцуулсан дүгнэлт гаргаж одоо мөрдөгдөж байгаа хуулиуд тэдгээрийн давуу тал, сул талуудыг өмнө нь хийгдсэн судалгааны үндсэн дээр тулгуурлан нэгтгэж дүгнэлээ.

2. Судалгааны зорилго:

Энэхүү судалгааны зорилго нь орон нутгийн төсвийн бие даасан эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхтэй холбогдуулан одоо мөрдөгдөж байгаа хуулиудын эерэг сөрөг талуудыг гарган бусад орны бие даасан хуулиудтай харьцуулан судлаж дүгнэлт гаргахад оршино.

3. Судалгааны арга зүй:

“Орон нутгийн төсвийн тухай” хуулийн судалгааг хийхдээ онол парактик болон бусад орны туршлага жишээн дээр тулгуурлан бичиг баримтын харьцуулалтын аргыг хэрэглэсэн.

4. Судалгааны үр дүн:

Монгол улсын орон нутгийн төсвийн өнөөгийн байдлыг нэгтгэн дүгнэхэд төв, орон нутгийн төсөв түүний эрх зүйн зохицуулалт, төвлөрлийг сааруулахад зайлшгүй авах арга хэмжээ, мөн төсвийн харилцааны асуудал, нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын төсөв захиран зарцуулах эрх хэмжээг хуулиар олгож дунд хугацаанд бүс нутаг, аймаг, сумдын хөгжлийн асуудал, улмаар урт хугацаанд хүн амын аж амьдрал, хүний хөгжлийн асуудалд нөлөөлөх бодлогыг баримтлах нь зүйтэй юм.

- Судалгаа, тооцоо муутайгаар, алсын зорилтоо тодорхойлолгүйгээр, тухайн цаг үеийн хандлагаар, тохиолдлын байдлаар энэ асуудлыг шийдвэрлэх нь сайн үр дагавар авчрахгүй, түр зуурын шийдвэр болно гэдгийг анхаарах.
- Төсвийн харилцааны асуудлаар чиглэсэн зорилго бүхий судалгаа хийх, бодлого тодорхойлох, бодлогыг боловсруулахдаа дэд бүтцийн, бизнес эрхлэлтийн, хүн ам зүйн, хөдөлмөр эрхлэлтийн, бүс нутгийн хөгжлийн, боловсрол, эрүүл мэндийн гэх мэт олон салбарын бодлоготой харилцан уялдаатайгаар боловсруулах.
- Аймаг хоорондын, бүс хоорондын орлогын ялгаатай байдал гүнзгийрэхээс урьдчилан сэргийлж, хөрөнгө оруулалтын, ажил эрхлэлтийн, бизнесийн орчны, хүний хөгжлийн зэрэг бодлогод дээрхи зааг ялгааг багасгахад чиглэсэн тодорхой зорилтыг тусган хэрэгжүүлж эхлэх.
- Бi äēi äüi òžüýi ä ò ñäēēi í ðēi äüi í äi í äēēi òääääðēēäēòää äēi ääòõñ ážüýð ðēi äēēäý üēēäž üēð äððäð.
- Эрх зүйн орчны хувьд цаашид орон нутгийн засаг захиргааны түвшинд шийдвэр гаргах орчин, нөхцлийг урьдчилан бүрдүүлэх.
- Төв, орон нутгийн засаг захиргааны бүх түвшинд төсвийн харилцаа, төвлөрлийг хэрхэн сааруулах талаархи ойлголтоо эрс сайжруулах, нэгдсэн нэг ойлголтод хүрэх.
- Төв, орон нутгийн төсвийн харилцааг ямар ч арга хэлбэрээр өөрчилсөн гэсэн хөрөнгийн хуваарилалт, эрх мэдлийн хамт иргэдэд нийгмийн суурь үйлчилгээг цаг хугацаанд нь чанартай, хүртээмжтэй хүргэх үүрэг, хариуцлага хамт очих болно гэдгийг бүх шатандаа анхаарах.
- Төвлөрлийг сааруулж, төв орон нутгийн төсвийн харилцааг зохистой арга хэлбэрт оруулж чадсан олон улсын сайн туршлага, бодит жишээн дээр тулгуурлан Монгол улсын өнөөгийн хөгжлийн түвшин, нөхцөл байдалд нийцэхүйц арга хэлбэрийг сонгон түүнийг хэрэгжүүлэх талаар урт хугацааны бодлого, хөтөлбөр, төлөвлөгөө гарган хэрэгжүүлэх.
- Í äi í äēēi ò ñäēēi, òääääðüi òóóëü ýðð çžēi òžüýi ä òēēäýð °° ð÷ē° èð, ðēi ý÷ēēēēi ÷ēäýē, òžüýäüi äi ððēi ēēi ò.
- Í òäēēi °° ðēēi òäēðäēää ää ò ðēēi òäēðäēäüi òäðēòäð ÷ēä çžäēēi ðēi ý÷ēēñýi òääääðēēäēòää ðēi äēýð òääi ü ñääēääi ä çí äýñēýi äi ēi äñðóóēäð.
- Í òäēēi òäēðäēäüi òäðēòäð ÷ēä çžüýä ážðēēi ñäi ääðð çäðäēü ä äēi ää òõñ ážüýð üi òi äēi äi ò.
- Äð°i ðēē äi ēi í òñäē çí ðēòēäēòüi ðēēäçžäēēi çäð÷i ü ä òóóëü÷ēäð. Äi ēi äñðē, ñi, üi çí ðēòēäēòüi äýi äēýäēi ñäi ääððü ä üi äi ððēi ēēä üi ü, í ääðäð. Õñ ä äüi äüi ñäi äēēi í äðēä÷ēēñäi üi üi í äi äi äēēi äi ēi í ýi üēð °° ð÷ē° èð üi ò òóóēēēi òžüýi ä üi üi ä çžýð. Õñ ä äüi äüi ñäi äēēi çēē ääēēäää, íðēi ä, çäðääüi çäð÷i ü ðóóëü÷ēäð. Зэрэг асуудлууд тулгамдаад байна.

5. Орон нутгийн төсвийн онолын үндэслэл.

Орон нутгийн төсвийн тухай асуудлыг нутгийн өөрөө удирдах ёстой холбон авч үзье. Нóäēēi °° ðēēi òäēðäēää ü “Mynis capio” “ä÷äi ü òçí äēēä °° ð° çžðüä” äýñýi òääðäē èäðēi ääðäēäē çä ýñ çžäýi äýēðēē í ēēöýä “i ói ēñēi èðē” äçp ó “i ói èðēi äēēðäð” äýðí ēēä èðäi ēi òçäñýi í ýð üi ü, í ää³⁹.

³⁹ Б.Чимэд, Нутгийн өөрөө удирдах ёсыг өргөтгөн бэхжүүлэхэд төрийн санхүүгийн үзүүлэх

нутгийн төсөв гэнэ⁴⁵. ТБУСТХ-ийн 4.1.3-д “орон нутгийн төсөв” гэж орон нутгийн орлого, улсын төсвөөс олгох санхүүгийн дэмжлэг, улсын төсвийн хөрөнгөөр худалдан авах бүтээгдэхүүний санхүүжилтийн нийлбэрийг⁴⁶ хэлнэ гэж тодорхойлсон байна.

6. Орон нутгийн төсвийн харилцааны өнөөгийн байдал эерэг болон сул талууд.

Монгол улсын нэгдсэн төсвийн тухай, Төсвийн байгууллагын удирдлага санхүүжилтийн тухай хууль, “Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хууль”-аар зохицуулагддаг.

2006 онд “Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хууль” боловсруулан засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн эдийн засгийн үндэс, төсөв, ИТХ, Засаг даргын бүрэн эрх, баг хорооны Засаг даргын цалин, бусад зардлын эх үүсвэрийг тодорхойлж өгсөн байна.

Төсвийн тухай хуулийг 1993 онд батлан гаргасан. Уг хуулийн дагуу төв ба орон нутгийн төсөв гэж зааглан тогтоосон бөгөөд орон нутгийн төсөвт төвлөрүүлэх орлогын нэр төрөл, орон нутгийн төсвөөс санхүүжүүлэх зардлын зүйлүүдийг тогтоож өгсөн.

Монгол Улсын Нэгдсэн төсвийн тухай, Төсвийн байгууллагын удирдлага санхүүжилтын тухай хуулийн дагуу боловсрол, эрүүл мэнд, нийгмийн хамгааллийн үйлчилгээ, нийгмийн дэг журмыг сахиулах цагдаагийн байгууллагын, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, хил хамгаалах, байгаль орчныг хамгаалах зэрэг байгууллагуудын орон нутаг дахь салбар нэгжийн үйл ажиллагааг улсын төвлөрсөн төсвөөс эрхэлсэн сайдын төсвөөр дамжуулан санхүүжүүлэх тогтолцоог бий болгосон. УИХ-аас 2002 онд батлан гаргасан Төсвийн байгууллагын удирдлага, санхүүжилтийн тухай хуулиар салбарын санхүүжилтийн тогтолцоог баталгаажуулсан, түүний эзлэх байр суурийг бэхжүүлсэн тогтолцоог бий болгосон. Салбарын санхүүжилтийн арга хэлбэр нь сайн ба сул талуудтай⁴⁷.

Эерэг талууд:

Төсөв санхүүгийн хэт төвлөрөл нь орон нутгийн ард иргэдийг бухимдалд хүргэх, нутгийн удирдлагын байгууллагуудаас төрийн захиргааны төв байгууллагуудтай харилцах харилцааг зөрчилдүүлэхэд хүргэж байгаа учраас сүүлийн үед төвлөрлийг сааруулахад чиглэсэн зарим арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж байна. Боловсон хүчний босоо тогтолцоог өөрчлөн аймаг, нийслэлд ажиллаж буй цагдаа, шүүхийн шийдвэр биелүүлэх газар, онцгой байдлын газар, мэргэжлийн хяналтын агентлагаас бусад агентлагийн дарга нарыг томилох эрхийг аймаг, нийслэлийн Засаг дарга нарт олгосноор боловсон хүчнийг томилж, чөлөөлөх эрх үндсэндээ орон нутагт шилжсэн⁴⁸.

Монгол улсын нэгдсэн төвийн тухай хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулж:

- Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийн 20 хувь,
- Ашигт малтмалын хайгуулын болон ашигт малтмал ашиглах тусгай зөвшөөрлийн 25 хувийг аймаг, нийслэлийн төсөвт,

⁴⁵ Монгол улсын нэгдсэн төсвийн тухай хууль, 2002 он, 1 дэх тал

⁴⁶ Төсвийн байгууллагын удирдлага санхүүжилтийн тухай хууль, 2002 он, 3 дахь тал

⁴⁷ Ерөнхий сайдын Эдийн засгийн бодлогын зөвлөх Н.Энхбаяр, 2008 он “Хариуцлагатай төр: Санхүүгийн төвлөрөл, нутгийн өөрөө удирдах ёс” форумд тавьсан илтлэг,

⁴⁸ ЗГХЭГ-ын дарга Б.Долгор, Төвлөрлийг сааруулж, нутгийн удирдлагыг бэхжүүлэх талаар төрөөс баримтлаж буй бодлого, 2008 он “Хариуцлагатай төр: Санхүүгийн төвлөрөл, нутгийн өөрөө удирдах ёс” форумд тавьсан илтлэг,

- Ашигт малтмалын хайгуулын болон ашигт малтмал ашиглах тусгай зөвшөөрлийн 25 хувь,
- Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийн 10 хувийг сум, дүүргийн төсвийн орлогод оруулуулахаар шийдвэрлэсэн нь төсвийн төвлөрлийг сааруулахад тодорхой хувь нэмэр оруулсан.

Төв, орон нутгийн төсвийн харилцааг боловсронгуй болгох, орон нутгийн төсвийн эрхийг нэмэгдүүлэх үүднээс Татварын хуулинд өөрчлөлт оруулж 2009 оноос эхлэн улсын төсөвт төвлөрдөг байсан цалин, хөдөлмөрийн хөлс, шагнал урамшил, тэдгээртэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлогын албан татварыг орон нутгийн төсвийн орлогод төвлөрүүлэх болсон. Ингэснээр орон нутгийн төсвийн орлого 97.5 тэрбум төгрөгөөр, үүний дотор нийслэлийн төсвийн орлого 62.0 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдэх юм. Энэ нь төсвийн төвлөрлийг сааруулах чиглэлээр хийж буй нэг алхам, тулгарсан асуудлаа орон нутаг бие даан шийдвэрлэхэд зохих ач холбогдолтой юм⁴⁹.

2002 онд батлагдсан Төсвийн байгууллагын удирдлага санхүүжилтийн тухай хууль батлагдсанаар:

- Бүх зардлыг улсын нэгдсэн төсөвт тусгах шаардлага тавьснаар төсвийн зарлагын хяналтыг төвлөрүүлж, төсвийн зарлагын талаархи эрх мэдлийг салбарын яамдад эргүүлэн төвлөрүүлсэн юм. Үүний үр дүнд хууль хэрэгжиж эхлэхээс өмнө орон нутгийн төсвийн нийт зардал улсын төсвийн нийт зардлын 30 орчим хувийг (ДНБ-ний 13 орчим хувь) эзэлдэг байсан бол одоо энэ тоо 10 орчим хувь (ДНБ-ний 3 орчим хувь) болсон байна.
- Уг хуулиар салбарын яам (төсвийн ерөнхийлөн захирагч) болон төрийн үйлчилгээг үзүүлэх үүрэгтэй түүний харьяа байгууллага (ерөнхий менежер)-ийн хооронд байгуулах үр дүнгийн гэрээний үндсэн дээр төсвийг зарцуулж байх шаардлага тавих замаар төрийн эх үүсвэрийн зарцуулалтын үр өгөөжийг дээшлүүлэх зорилго тавьсан. Үр дүнгийн гэрээнд тухайн үйлчилгээ үзүүлэхэд шаардагдах нэгж зардал, бүх гарцын хугацаа, тоо хэмжээ болон чанарыг нарийн тодорхойлж байх заалттай⁵⁰.
- Төрийн бүх мөнгөний урсгалыг хянаж байх зорилго бүхий цахим хэлбэрийн Төрийн нэгдсэн санг ашиглалтад оруулсан юм. Энэ тогтолцоо нь улсын төсвийн бүх орлого, зарлагыг эдийн засгийн төрөл, зориулалт болон байгууллага тус бүрээр кодолсноор төрийн сангийн хөрөнгийн зарцуулалтад хяналт тавих бололцоотой болсон юм.
- Санхүү, нягтлан бодохын нэгдсэн удирдлага, хяналт, шинжилгээний тогтолцоог бүрэлдүүлэхэд,
- Олон улсын нягтлан бодох бүртгэлийн стандартуудыг нэвтрүүлж мөрдүүлэн улсын төсвийг олон жилийн ужиг алдагдлаас гаргасан, төсвийн хяналтыг сайжруулж,
- Төрийн сангийн нэгдсэн тогтолцоог бий болгон санхүүгийн хариуцлагыг дээшлүүлж,
- Орлогын эх үүсвэр, зарцуулалтын мэдээллийн чанарт үр дүнгээ өгсөн.

ТБУСТХ хэрэгжиж эхэлснээс хойш төсвийн төлөвлөлтөд баримтлах бодлогод зарчмын

⁴⁹ ЗГХЭГ-ын дарга Б.Долгор, Төвлөрлийг сааруулж, нутгийн удирдлагыг бэхжүүлэх талаар төрөөс баримтлаж буй бодлого, 2008 он “Хариуцлагатай төр: Санхүүгийн төвлөрөл, нутгийн өөрөө удирдах ёс” форумд тавьсан илтлэгэл,

⁵⁰ Монгол улсын төв, орон нутгийн харилцааг шинэчлэн тодорхойлох нь: Орон нутгийн удирдлагын шинэтгэлийг хэрэгжүүлэх боломжит чиглэлүүд, 2008 он, <http://www.forum.mn/>

2003 оноос ТБУСТХ-ийг хэрэгжүүлж эхлээд багагүй хугацаа өнгөрсөн бөгөөд төсвийн шинэчлэлийн хүрээнд төсвийн төслийг боловсруулах, хэлэлцэн батлах, хэрэгжүүлэх хяналт тавих үйл явц бүхэлдээ өөрчлөгдсөн. Шинэчлэлийн дагуу боловсруулагдсан энэхүү хууль хэрэгжиж эхэлсэнээс хойш зүйл заалтаар төсөвлөх аргаас татгалзаж, үр дүнд чиглэсэн төсвийн төлөвлөлтийн аргад шилжсэн; төсвийн удирдлагын тогтолцоо шинэчлэгдсэн; санхүүгийн сахилга сайжирсан; өмнө хэрэглэгдэж байсан нягтлан бодох бүртгэлийн мөнгөн суурьт аргаас татгалзаж, төсвийг зориулалтын бусаар зарцуулсан этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх эрх зүйн үндсийг бүрдүүлсэн байна. Эдгээр ололттой талууд ажиглагдаж байсан боловч цаашид хууль мөрдөгдөх явц түүний олон заалтын хэрэгжилт удааширч хуулийн үндсэн үзэл санаа алдагдах болжээ.

ТБУСТ хууль нь санхүүгийн хэт төвлөрөл үүсгэж, орон нутгийн бие даасан байдлыг хангах, эдийн засгийн бие даах санхүүгийн хөшүүргийг бүрдүүлж чадахгүй байна. Нутгийн өөрөө удирдах ёсыг төлөвшүүлэх, бэхжүүлэхэд санхүү, эдийн засгийн арга хэмжээ хамгийн чухал ач холбогдолтой болохыг гадаадын олон орны практик туршлагаас үзэж болох юм.

- Орон нутагтаа буй өөрсдийнхний үүсдөг айлчилсан хэргийг олон улсын хамтын ажиллагаанд оруулж, хамтран шийдвэрлэхэд хүндрэлтэй болсон,
- Орон нутгийн засаг захиргааны орлого багассан учир тухайн нутаг орныхоо иргэдийн аж амьдралыг сайжруулахад тэдний хийж чадах зүйл үгүй болсон,
- Тухайн нутаг дэвсгэрт салбарын яамдаас явуулж буй үйл ажиллагаанд орон нутгийн зүгээс хяналт тавих боломжгүй болсон,
- Орон нутгийн хөрөнгө оруулалтын зарлагыг төвлөрсөн төсөвт тусгах, хөрөнгө оруулалтын шийдвэрийг төвлөрсөн байдлаар батлах зэрэг хязгаарлалт тогтоосон нь орон нутгийн дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтын асуудлыг шийдвэрлэхэд хүндрэлтэй болсон,
- Орон нутагт өөрийн орлогоо нэмэгдүүлэх сонирхол, идэвхийг урамшуулдаггүй, тухайн аймаг орон нутгийн газар зүйн байршил, эдийн засгийн бааз сууриас шалтгаалсан орлого, зарлага, хөгжлийн ялгаатай байдалтай хамааралгүй хуваарилагддаг,
- Орон нутгийн хөгжлийн түвшний ялгаатай байдлыг арилгах, багасгах зорилгыг агуулаагүй,
- Орон нутгийн засаг захиргааны шийдвэр гаргах эрх, оролцоо багатай, шийдвэрийг төв Засгийн газарт гаргаж байгаа,
- Нутгийн удирдлагын төсвийн талаархи эрх мэдэл эрс багассан,
- Орон нутаг дахь улсын төсвийн байгууллагуудын орон тоо зардал багагүй нэмэгдсэн
- ИТХ-аар орон нутгийн орлого, улсын төсвөөс авах санхүүгийн дэмжлэгийн нийлбэрээр орон нутгийн төсвийг хэлэлцэн баталж байна гэх мэт.

1. Өбдê улс:

6

Үй үндэс дотооёой чиглэлтэй үйлдвэрлэл өдөөдөг агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

Үйлдвэрлэл өдөөдөг агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

Үйлдвэрлэлтэй холбоотой агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

Турк улсын хувьд ио өдөр үйлдвэрлэл өдөөдөг агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

Үйлдвэрлэл өдөөдөг агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

Мөн нутаг дэвсгэрийн өдөөдөг агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

Үйлдвэрлэл өдөөдөг агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

- Үйлдвэрлэл өдөөдөг агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.
- 10 өдөөдөг агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.
- 10 өдөөдөг агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.
- 15 өдөөдөг агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.
- 15 өдөөдөг агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

Үйлдвэрлэл өдөөдөг агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

- 80 өдөөдөг агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.
- 20 өдөөдөг агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

Үйлдвэрлэл өдөөдөг агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

Дээрхи алдагдлыг нөхөх хөрөнгийг 5000 өдөөдөг агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

⁵¹ Хуульд заасан хэмжээ гэдэг нь ио өдөр үйлдвэрлэл өдөөдөг агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

⁵² Үйлдвэрлэл өдөөдөг агаарын сүлжээг хамгаалах зорилготой үйлдвэрлэлтэй холбоотой арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна.

2. Бүгд Найрамдах Латви улс:

тэтгэмжийн үйл ажиллагаа болно. Орон нутагт хуваарилсан тэтгэмжүүд нь орон нутгийн санхүүгийн тогтворжилтийн санд онцгой үүрэг гүйцэтгэдэггүй.

Зээл тусламж:

Тухайн орон нутаг тогтмол үйл ажиллагаагаа хангахын тулд зээл авч болдог ба орон нутгийн зээллэг, баталгаа, батлан даалтыг зөвхөн сайд нарын танхимын шийдвэрээр зээлийг олгодог байна.

Орон нутгийн төсвийн хомсдолыг багасгах зорилгоор богино хугацааны зээлийн эрх олгодог. Санхүүгийн жилийн төгсгөлд орон нутгийн зээлийг улсын төсвөөс нөхөн төлдөг байна. Эдийн засаг, нийгмийн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх зорилгоор орон нутгийн засаг захиргаа нь урт хугацаат зээл авах эрхтэй байдаг ба энэхүү зээлийг орон нутгийн санхүүгийн тогтмол үйл ажиллагаандаа ашиглахыг хориглодог байна. Тухайн зээлийг зарцуулах зүйлсийг тусгайлан заасны дагуу зөвхөн тухайн зүйлд зарцуулдаг байна

Төсвийн зарцуулалт:

Сангийн яам, сайд нарын танхимаас баталсан ерөнхий хууль тогтоомж болон суурь хууль тогтоомжид тогтоосноор татвар болон татварын хуримтлал орон нутгийн төсвийн зарцуулалтыг орон нутгийн удирдлагууд бодлоготой хэрэгжүүлнэ гэж орон нутгийн төсвийн тухай хуульдаа зааж өгчээ. Думаас баталсан төсөвт нэгтгэх зорилгоор зөвхөн орон нутагт төсвийн эрх олгоно. Дум төсвийн зарцуулалт, төсвийн хуваарилалтыг хязгаарлах, эдийн засгийн өсөлт бууралт орон нутгийн тухай хуулийн санхүүжилтийн шинэ төсөл зэрэгт засвар оруулахаас бусад эрхийг орон нутгийн мэдэлд олгосон байна.

Латви улсын төсвийн тухай хууль нь 1995 онд батлагдан гарсан бөгөөд энэхүү хуулиар орон нутгийн төсвийн харилцаа, санхүүжилт, зээл тусламж, орон нутгийн эрх хэмжээ, орлого, зарлагын хуваарийг тусган өгчээ. Энэхүү хуульд зааснаар орон нутгийн эрх хэмжээг нэлээд өргөн утгаар олгож орон нутгийн тогтмол үйл ажилгааг хангахад анхаарч зээл авах эрхийг бас олгосон байна.

3. Польш улс:

Польш Улсын орон нутгийн өөрөө удирдах тогтолцоонд 1999 оноос хойш шинэчлэл хийж эхэлсэн бөгөөд газар нутгийн хувьд ч, засаг захиргааны бүтцийн хувьд ч ихээхэн өөрчлөлт өнөөг хүртэл орсоор байна. Польш Улс төвлөрлийг сааруулах ажлыг анх Франц улсын жишээнд тулгуурлан авч хэрэгжүүлж эхэлсэн боловч, хэрэгжүүлэх явцдаа Итали, Герман зэрэг орны санаа, туршлагыг авч ашигласан байна.

Одоо Польш Улс засаг захиргааны бүтцийн хувьд:

- 2413гмина;
- 308 повят ;
- 65 повятын статустай хот;
- 16 воеводства байна.

Эдгээр засаг захиргааны нэгжүүд нь хоорондоо болон Засгийн газартай удирдлагын хэвтээ тогтолцоогоор ажилладаг. Польшийн орон нутгийн өөрөө удирдах тогтолцоо нь шатлан удирдах зарчимд тулгуурладаггүй бөгөөд, өөрөөр хэлбэл орон нутгийн өөрөө удирдах нэг нэгж нөгөөгөө удирддаггүй, харин Засгийн газартай шууд харилцдаг гэсэн үг юм. Энэ бие даасан байдлыг хуулиар зааж өгсөн байна.

Польш Улсын одоогийн засаг захиргаа.

1) Иргэдэд хамгийн ойр хүрч үйлчилдэг засаг захиргааны нэгж нь Гмина бөгөөд Польш Улсын засаг захиргааны анхан шатны ойролцоогоор 5000 орчим хүн амтай нэгж юм. / зарим тохиолдолд 900 орчим хүнтэй гмина ч байдаг/

Гмина нь тухайн нутаг дэвсгэрт амьдарч буй хүмүүсийн нийгмийн хэрэгцээг хангахад гол анхаарлаа хандуулдаг. Тухайлбал:

- анхан шатны боловсрол буюу 6-14 насны хүүхдүүдийг сургалт,
- соёл урлаг,
- эрүүл мэнд,
- орон нутгийн чанартай зам, тээвэр,
- усан хангамж,
- эрчим хүч, дулаан,

- байгаль орчны зэрэг асуудлыг өөрийн нутаг дэвсгэр дээр хариуцна. Хэрэв Гмина нь тухайн асуудлыг дангаар шийдвэрлэж чадахгүй тохиолдолд гмина хоорондын холбоо байгуулах, гэрээ байгуулах замаар асуудлыг шийдвэрлэнэ.

2) Повят нь засаг захиргааны дунд шатны нэгж бөгөөд одоогоор 314 повят, 65 гминагийн статустай хот багтана. Повятын үүрэг хариуцлагад:

- Дунд шатны ерөнхий боловсролын сургууль буюу 15-18 насны хүүхдийн сургалт,
- повятын хэмжээний автозам барих, засварлах,
- иргэний бүртгэл,
- повятын хэмжээнд аюулгүй байдлыг хангах,
- шинээр баригдах үйлдвэр, барилга байгууламжид зөвшөөрөл олгох гэх мэтийн асуудлууд багтана.

3) Воеводства нь засаг захиргааны дээд шатны нэгж бөгөөд нийт 16 воеводства байна. Энэ шатанд:

- ✓ Дээд боловсролын /дээд сургууль/ асуудал,
- ✓ улсын чанартай болон бүс нутгийн хэмжээний автозам,
- ✓ эрүүл мэнд,
- ✓ аюулгүй байдал /цагдаа/,
- ✓ онцгой байдлын асуудал /гал түймэртэй тэмцэх гэх мэт/
- ✓ бусад улсын чанартай болон бүс нутгийн хэмжээний асуудлыг эрхлэн гүйцэтгэдэг.

Польш улсын Засгийн газар болон түүний харъяа яамд нь салбарын бодлогыг тодорхойлох, шаардлагатай хууль тогтоомжийг боловсруулж батлуулах, орон нутгийн засаг захиргаанаас төрийн бодлого, хууль тогтоомжийг хэрхэн хэрэгжүүлж байгаад хяналт тавих чиг үүргийг гүйцэтгэдэг бөгөөд орон нутгийн өөрөө удирдах үйл ажиллагаанд шууд оролцох, үүрэг, даалгавар өгөх эрхгүй байдаг.

Гмина, повятыг тэдгээрийн удирдах дээд байгууллага болох Зөвлөл удирддаг бол воеводстваг захирагч нар удирддаг. Зөвлөлийн гишүүд болон захирагчийг тухайн орон нутгийн засаг захиргааны нэгжид оршин суугч нийт иргэдийн шууд сонгуулиар 4 жил тутамд сонгоно. Орон нутгийн засаг захиргааны Зөвлөлийн гишүүд болон Захирагч нь тухайн жилд өөрийн нутаг дэвсгэрт гүйцэтгэх ажлын төлөвлөгөө, төсвийн төслийг

боловсруулж зөвлөлөөр батлуулсны дагуу холбогдох санхүүжилтийг авч үйл ажиллагаагаа явуулдаг.

Орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагуудын санхүүжилтийн талаар

1991 онд Гминий санхүүжилтийн тухай хууль батлагдсан. Энэ хууль гарснаар орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын санхүүгийн эрх мэдэл тодорхой болж, татварын орлогын тодорхой хувийг өөрсдөө зарцуулах, өөрөө өөрийгөө санхүүжүүлэх замаар хөрөнгө оруулалт хийх зэрэг санхүүгийн бие даасан байдлыг хангаж өгөхөд ихээхэн ач холбогдолтой болсон байна.

Орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын орлогын эх үүсвэр, мөнгөн зарцуулалт, хяналтын талаар Польш улсын Орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагуудын орлогын тухай хуулинд тодорхой заасан байдаг. Энэ хууль орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын бүх нэгжид үйлчлэх бөгөөд зөвхөн мөнгөн тусламж болон улсын төсвөөс олгогдох хөрөнгийн хувь хэмжээ нь тухайн гмина, повят болон воеводства-гаас шалтгаалан харилцан адилгүй байдаг.

Орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын орлогын эх үүсвэр нь:

1. Татвараас орох хувь хэмжээ.
2. Өөрийн орлого.
3. Ерөнхий мөнгөн тусламж.
4. Зорилгот мөнгөн татаас гэсэн 4 зүйл ангилаас бүрдэнэ.

Дээр дурдсанаар Орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагуудын орлогын тухай хууль өөрөө удирдах байгууллагын бүх нэгжид ижил зарчмаар хэрэгждэг тул засаг захиргааны анхан шатны нэгж болох Гминийн хувьд авч үзье.

Ерөнхий мөнгөн тусламжийн хүрээнд:

- Боловсролд олгох тусламж;
- Орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын /гмини/ баян-ядуугийн ялгааг арилгах зорилгоор улсын төсвөөс олгож буй тэгшитгэгч мөнгөн тусламж юм.

Улсын төсвөөс олгож буй тэгшитгэгч мөнгөн тусламжийн мөнгийг Гминийн зөвлөлийн шийдвэрээр ашиглаж болно. Өөрөөр хэлбэл ямар ч зориулалтаар ашиглаж болно гэсэн үг.

Зорилгот мөнгөн татаасын хүрээнд:

- орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын үйл ажиллагааны зардалд

Улсын төсвөөс олгож буй зорилгот татаасыг засгийн газраас хуулийн дагуу орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагуудад өгсөн үүргийг хэрэгжүүлэх, тодорхой төсөл, хөтөлбөр, арга хэмжээг санхүүжүүлэхэд зориулж олгодог. Тиймээс олгосон хөрөнгийг чухам юунд зарцуулахыг засгийн газраас шийддэг. Зорилгот татаасын хөрөнгийг тооцооны нарийн журмаар зохицуулдаг учир тухайн зориулалтаас өөр зүйлд зарцуулж болохгүй. Зарцуулсан тохиолдолд Засгийн газарт буцаан төлөх үүргийг хүлээнэ.

Татвараас орох хувь хэмжээ:

- Тухайн Гмина хувь хүн болон аж ахуй нэгжийн орлогын татвараар дамжуулан улсын төсөвт төвлөрүүлсэн хөрөнгийн хэмжээнээс хамааран буцаан хуваарилах төсвийн хэмжээг хуулиар тогтоосон байдаг.

Өөрийн орлогод:

- үл хөдлөх хөрөнгөөс орж ирж буй түрээсийн орлого болон бусад татвар
- хөдөө аж ахуйн татвар
- орон нутгийн чанартай үйлчилгээний төлбөрөөс тус тус бүрдэнэ.

Улсын төсвөөс энэхүү олгож буй мөнгөн тусламжийн хэмжээг тогтоох, хэрхэн зарцуулах асуудлыг Орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын орлогын тухай хуулинд нарийвчлан заасан байдаг. Мөнгөн тусламжийг олгохдоо оршин суугчдын тоо, мужийн нутаг дэвсгэрийн хэмжээ, татварын орлогын хэмжээ, боловсролын салбарт зарцуулах хөрөнгийн хэмжээг харгалзан олгодог байна.

Олгогдож буй мөнгийг санхүүгийн үүднээс авч үзвэл нэг талаас улсын нэгдсэн төсвийн зарлага бөгөөд, нөгөө талаас орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагуудын төсвийн орлого болдог.

Орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын орлогын эх үүсвэрийг хуулиар тодорхойлсон байна. Товчоор хэлэхэд улсын төсвийн орлогын 50 хувь нь орон нутгийн төсөвт зарцуулагдана гэсэн ерөнхий зарчимд тулгуурладаг. Улсын төсвийн орлогоос орон нутагт хуваарилсан хөрөнгө /50 хувь/-ийн 70 хувийг Гмина өөрөө зарцуулдаг, үлдсэн 30 хувийг повят, воеводства зарцуулдаг. Өөрөөр хэлбэл 50 хувийн 39 хувийг гмина, 6.5 хувийг повят, 4 хувийг нь воеводства тус тус өөрийн хэрэгцээнд зарцуулах юм.

Орон нутагт улсын нэгдсэн төсвөөс хөрөнгө оруулалтад хүрэлцэхүйц хэмжээний тусламж өгдөг бөгөөд шаардлагатай тохиолдолд, нэмэлт хөрөнгө оруулалтын гуравны нэгийг Засгийн газар, гуравны хоёрыг өөрсдөө хариуцна. Хөрөнгө оруулалтын саналыг гмин, повят, воеводство тус бүр өөрсдөө саналаа боловсруулан Засгийн газарт өргөн барьдаг. Орлогыг урьдчилсан байдлаар зөв тооцоолох нь хөрөнгө оруулалт хийхэд ихээхэн ач холбогдолтой.

Харин улсын хэмжээнд бүх гмина болон повятаас төвлөрүүлсэн хөрөнгийг Сангийн яам хуульд заасан журам, хувь хэмжээгээр гмина, повят, воеводства болон Засгийн газрын хэрэгцээнд зориулж буцаан хуваарилдаг.

Орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагуудын төсвийн зарцуулалт.

Орон нутгийн төсвийн зарлагын ихэнхи хувийг боловсрол, нийгмийн халамж, нийтийн тээвэр эзэлдэг бөгөөд 10 гаруй хувийг захиргааны зардал эзэлдэг. Нэг онцлог нь ирэх жилийн боловсролын зардлыг энэ жилийн түвшингээс бууруулахгүй байх зарчим баримталдаг.

Орон нутаг тодорхой хөрөнгө оруулалтын төсөлд Засгийн газраас санхүүжилт авдаг бөгөөд хэрэв Засгийн газар санхүүжилт олгохгүй нөхцөлд зээл авч болно. Орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллага зээл авах эрхтэй. Орон нутаг өөрийн хөрөнгө оруулалтад болон төсвийн алдагдал нөхөхөд зориулан зээл авдаг бөгөөд зээлийн хэмжээ нь нийт төсвийн орлогын 60 хувиас хэтэрч болохгүй. Нэг жилд төлөх зээлийн хүү болоод зээлийн хэмжээ нь тухайн жилийн төсвийн орлогын 15 хувиас хэтрэхгүй байх зарчим баримталдаг байна.

Бразил: Порте Алегро дахь оролцооны төсөв боловсруулалт

1988 онд Ажилчдын намаар ахлуулсан зүүний намуудын эвсэл Порто Алегро хотын орон нутгийн сонгуульд ялалт байгуулжээ. Тэдний сонгуульд оролцсон нэг уриалга нь Иргэдийн оролцоотой төсөв байсан юм. Эхлээд 3-4 сард нь бүсчилсэн болон тодорхой асуудлаар хэлэлцүүлсэн уулзалтуудыг зохион байгуулсан. Энд иргэд тухайн орон нутгийн

хувьд төсөвт зайлшгүй тусгах ёстой зүйлсийн саналаа илэрхийлж байлаа. Энэ шатанд дараагийн шатны форумд оролцох төлөөлөгчдийг сонгох сонгууль явуулсан. Үүнд иргэдээс гадна орон нутгийн байгууллагууд, ИНБ-ууд, хотын захиргааны нарийн бичгийн дарга нар оролцсон байна. Завсрын уулзалтаараа хөрөнгө оруулах зайлшгүй шаардлагатай зүйлсийн талаар иргэд, ойролцоо хэсэг бүлэг өрхүүд уулзаж хэлэлцсэн байна. Эндээс мөн нэмэлт форумд оролцох хүмүүсийг сонгожээ. Энд өмнөх уулзалтад оролцож байсан агентууд мөн оролцсоноос гадна тухайн засаг захиргааны нэгжийн удирдлага оролцжээ.

2-р үеийн уулзалтаар өмнөх уулзалтуудаас гарсан саналуудыг нэгтгэн, аль нь илүү чухал болох талаар хэлэлцсэн. Эндээс хотын захиргааныханд шилжүүлэх төсвийн саналыг боловсруулах комиссын гишүүдийг сонгосон байна. Үүний дараагаар уг комиссын гишүүд 7 хоног бүр уулзаж, төслийн саналын талаар хэлэлцэж, эцэслэн боловсруулаад хотын захиргааны зөвлөлд өгөхөөр бэлтгэжээ. Үүний дараагаар хотын захиргааны зөвлөл уг саналыг хэлэлцэж, төсвийн хөрөнгө оруулалтыг эцэслэн шийднэ. Ингэж Порто Алегрогийн иргэд хотын төсөв боловсруулах үйл явцад доод шатнаас өгсүүлэн эцсийн шат хүртэл оролцох болсон байна. Энэ бүхний үр дүнд төсөв орон нутгийн төсөвт сангууд руу хуваарилагдаж байсныг олон нийтийн хэрэгцээнд чиглүүлэн хуваарилдаг болгон өөрчилсөн байна. Мөн орон нутгийн захиргааны байгууллагуудын төсвийн төлөвлөлтийн өмнөх туршлага олон нийтийн хэрэгцээ хооронд ихээхэн зөрөөтэй байсныг арилгаж, төсвийн хөрөнгийг иргэдийн хэрэгцээнд чиглүүлэх боломжийг нээж өгчээ.

Нанхүүгийн дэмжлэг, хуваарилах зарчмын талаархи улс орнуудын туршлага.

Äëü ÷ öëñ î ðî í ä î ðî í í öòæéí î ðëí äüí ýõ ççñäýð, öýí æýýí ýýñ çë òàì ààðàí öëñüí ð ñà°ñ î ðî í í öòæéí ð ñ° àò î ëä õ ð ëëæçëýä í ü î ðî í í öòæéí ð ñàëéí ä ë ä çýëäýð ççî ýýñä äí ëäí ä Öëñ î ðî í ä çðò î ðî í í öòæéí ð ñàëéí î ðëí ä ä ýçýõ ð ëëæçëëëé öýí æýý òàðëëòàì ààëëäýë äàëääää ää öóääàðëëäò çàð÷-ëì , àðæà ì äðàí èçì í ü ýëæààðäë äàëäää

Öòàëëäàë, î ðî í í öòæéí ð ñ° àò ð ëëæçëëëé ýçýõ öóäü öýí æýý Ëòàëë, Äí æë, Í ëäàðëäì äää 70%-80%, Äðàë, Í îðòòæàëë, Ëñí äí ëä 50%-70% , ÖÁÍ ÖÖ, Ääëüæä 40%-50%, ÄÍ Ö, Äñòðàëë, Ëñíí, Öðàí òàä 30%-40%, Öëí ëàí ä, Øäää, Äàí ë, Øëí ý Çàëäí ä, Ëäí ää, Äñòðàë 10%-30% äàëäää ð ëëæçëýä öóääàðëëäò çàð÷-ëì í ü öýðýí ýæ öóääàðëëäò äý äýñýí àðæà öýðýñëýýñ ëëçç ð ëëæçëëëé äí äëí äüí çð í°ë°í ä äí òààðëäà òàí äóóëäò, ñòí ë æýæ ççäýä(Ä, ää, 1993) ° ð° ð öýäýë öóääàðëëäòüí çð àò ëä ççäýëðëé öýæ äàëäää, ì àëðí ýàëé çàñæéí òí äðàí òòí ë äàëäää çýðæëä òàí ææ äàëö í ü ÷òàë. Öëí ö÷ðààñ î ðî í í öòæéí ð ñ° àò ð ëëæçëýä ì àò °í ä°ð öóàëä ýçýæ äàëñàí ÷ ççë çì öëñòí ë, çì öëí äàëäòòëñàí ð ëëæçëëëé àðæà ì äðàí èçì í ü î ðî í í öòæéí ð ñàëéí çð àò ëä ä, çð äçì öýë äí ëä äí ä

~ ççì öýë äàëëäàð î ðî í í öòæéí ð ñ° àò ì àò äàæà öóàëëäýçýæäóë ð ëëæçëýäí ü ñàëí çì öëí äàëäòòëäñàí ì äðàí èçì äçë äí ë äýððòì í°òòëççäëä òàí ææ ÷äààòäý. Öýäýýð öóàëí öëñ î ðî í í öòæéí ð ñ° ä í ü ð ä Çàñæéí æçððí ð ëëæçëëäýñí ëð, äàæà òàí ààðàò í ü ÷òàë äóñ òàðëí öýðýí òàí ààð÷ äàëä äý äýäýäí ü ä ë àñóààë ðì. ð ëëæçëëëé ä ë ççðýäí ü ð ñàëéí äí ñí ää öýäýý öýí öäýðëä òàí æö ýàààë ðì. Ö ñàëéí öýí öäýð í ü ð ä ää î ðî í í öòæéí ñàí òççæéí òàðëëòàì ü öì, ð ä ë àñóàëü äð í ää° ä

Í ýæäýýðð, ýí ç äçðëé òçàò ëí æéí çàñàä çàðëðæàí ü í ýæççäëé î ðëí ä çàðëääüí öýí öäýðëä òàí æöäà ÷ëæýäýí ý. Ýí ý í ü î ðî í í öòæéí çàñàæàë í ü °ðëéí òàðëòòàò ÷ëä ççðæëä äàëäççýðýä òàí æëòàë öýí æýýí ëë ñàí òççæëòòýë äàëä äýñýí ñàí ää ðì. ° ð° ð öýäýë î ðî í í öòæéí ð ñàëéí íëò î ðëí ä í ü °ðëéí òàðëòòàò ÷ëä ççðýä çëë-ëëäýý äí ëëëççýðýä òçðýëöýçëö äàëö, ñòí ë.

Öí, äàæàäð, í ýä òçàò ëí ä äàëäà çàñàä çàðëðæàí ü í ýæççäëé /118/ Í î ðî í í öòæéí ð ñàëéí î ðëí äüí öóääàðëëäòü äçì öëñòí ë òàí æö í ü çàðëääüí öýðýñýý, î ðëí äüí ÷äààðëëé

[illegible]

[illegible]

Их Британид 1980-90-ээд онуудад үйлчилгээний чанарыг сайжруулах зорилгоор бүтцийн өөрчлөлт хийж хувьчлагдсанаас бусад үйлчилгээний талаархи эрх мэдлийг орон нутгийн сонгуульт байгууллагуудаас төв засгийн газрын агентлагуудад шилжүүлсэн байна. Гэвч сүүлийн жилүүдэд энэ өөрчлөлт ардчилал, хариуцлагын тогтолцооны хомсдол бий болоход нөлөөлсөн хэмээн шүүмжилж төвлөрлийг сааруулах шахалт шаардлага нэмэгдэж байна.

8. Ашигласан материал:

1. УИХ-ын Тамгын газар, Судалгааны төв, “Бодлогын судалгаа шинжилгээ”, судалгааны эмхтгэл УБ хот 2010
2. Нээлттэй нийгэм форум, “Төсвийн чиглэлээр ажиллах Төрийн бус байгууллагуудад зориулсан гарын авлага”, УБ хот 2007 он
3. НҮБХХ, “Төрийн захиргаа ба ардчилсан засаглал”, УБ хот 2008 он
4. Нээлттэй нийгэм форум, “Орон нутгийн орлогын хуваарилалтыг зохистой хангах нь” судалгааны тайлан, 2009 он
5. Б.Батхишиг, “Эдийн засгийн ухааны тайлбар толь бичиг” УБ хот 2008 он
6. The World Bank “Local budgeting” Anwar Shah, 2007
7. http://www.urban.org/PDF/ltv_munbud.pdf /Латви улсын Орон нутгийн төсвийн тухай хууль/
8. <http://www.worldbank.org/publicsector/pe/countrybudgetlaws.cfm>
9. <http://www.forum.mn/>
10. <http://www.google.mn/>

untribudgetlaws.cfm

15